

IVAN SUBOTIĆ
DARVIN MURIĆ

VERBA NON ACTA

DEZINFORMACIJE O IZBORIMA
U SRBIJI I U CRNOJ GORI

NOVOSADSKA
NOVINARSKA
ŠKOLA

CENTAR ZA
DEMOKRATSKU
TRANZICIJU

Verba non acta – dezinformacije o izborima u Srbiji i u Crnoj Gori

Novosadska novinarska škola i
Centar za demokratsku tranziciju

Za izdavača

Milan Nedeljković
Dragan Koprivica

Autori

Ivan Subotić
Darvin Murić

Urednici

Stefan Janjić
Darvin Murić

Stručna konsultantkinja

Marina Grnja Klaić

Novi Sad / Podgorica

Februar 2024.

IVAN SUBOTIĆ
DARVIN MURIĆ

VERBA NON ACTA

**DEZINFORMACIJE O IZBORIMA
U SRBIJI I U CRNOJ GORI**

Publikacija je objavljena uz podršku CFI –
Développement Médias. Autori zadržavaju poptunu
autonomiju u pripremi ovog sadržaja.

PREDGOVOR

Predviđeno je da se izbori – kao „praznici demokratije“ – održavaju jednom u četiri godine. Oni se, međutim – kao vašari brojeva, interpretacija, obećanja, tenzija i taštine – na ovim prostorima dešavaju dosta češće, a ponekad deluje da im se ne zna početak ni kraj, pa nam životi prolaze u neprekidnim kampanjama. Izbori bi trebalo da budu momenat kada ćemo zastati na trenutak i zapitati se kako živimo: koliko se osećamo sigurno i poštovano, koliko smo plaćeni za svoj rad, koliko nas košta da (p)ostanemo zdravi, kako institucije reaguju na naše potrebe, kako se političke odluke reflektuju na našu svakodnevicu... U nameri da ponude svoja tumačenja položaja tih koordinatnih tačaka, različiti akteri nudiće svoje interpretacije, mišljenja i pretpostavke, a pred tim nepreglednim poljem tačnih, polutačnih i netačnih podataka lako je zbuniti se.

Analitičar Vaclav Smil u svojoj knjizi „Brojevi ne lažu“¹ kaže da se razumevanje sveta, između ostalog, zasniva na smeštanju brojeva u odgovarajuće kontekste – istorijske i međunarodne. Toga su svesni i političari, ali i mediji, koji se često ponašaju kao da su i sami učesnici izborne trke: evo gde je naša zemlja sada, a gde je bila pre deset godina; evo gde je naša zemlja, a gde su druge zemlje regiona; evo gde je naša zemlja sada, a gde je mogla biti! Ova upečatljiva poređenja mogu da informišu, edukuju, ali i da obmanu: pojmovi „regiona“, „Balkana“, „susedstva“ i „Evrope“ dovoljno su rastegljivi da tendenciozno uključe samo poželjne varijable, a poređenja *nekad* i *sad* uzimaju se zdravo za gotovo čak i kada su se metodološki obrasci ili širi društveno-politički kontekst drastično promenili između dva posmatrana perioda.

„Kada tragamo za merama koje najbolje otkrivaju kvalitet ljudskog života“, piše Smil, često se oslanjamo „na vrednost bruto domaćeg proizvoda po stanovniku (BDP) ili na dohodak“. To može delovati zgodno, jer nam omogućava da pratimo svoj napredak i da se poredimo sa drugima. Međutim, ako je verovati knjizi „Brojevi ne lažu“ – „obe mere su upitne“. Naime, zamislimo sledeće okolnosti: „bruto domaći proizvod se povećava u društvu u kome ima sve više nasilja, što iziskuje pojačan policijski nadzor, veće ulaganje u mere bezbednosti i češće bolničko staranje. Pro-

¹ Vaclav Smil, *Brojevi ne lažu*, Laguna, 2022.

sečan dohodak ne saopštava nam ništa o stepenu ekonomske nejednakosti ili o društvenoj mreži podrške dostupnoj porodicama u nepovoljnom ekonomskom položaju.“

Važne su činjenice, a važan je i kontekst. Ne samo kada govorimo o ekonomskim parametrima, već i o bezbednosti, nivou harmonije u društvu, nivou zadovoljstva građana svojim životom, ali i o uslovima u kojima se održavaju izbori, kada kao građani imamo priliku da utičemo na ova važna pitanja. Ideja ove publikacije je da sumira na koji način se manipuliše informacijama u periodima predizbornih kampanja u Srbiji i u Crnoj Gori. Nastojali smo da sagledamo tipove manipulacija i da ih postavimo u širi kontekst. Kada je reč o Srbiji, analizirane su manipulacije i dezinformacije koje su uočene tokom predizbornih kampanja za vanredne parlamentarne, redovne predsedničke i izbore u 12 opština (uključujući i dva grada) koji su održani 3. aprila 2022. godine, kao i one koje su objavljene tokom kampanje za vanredne parlamentarne, pokrajinske i lokalne izbore u više gradova i opština u Srbiji, 17. decembra 2023. godine. Kada je reč o Crnoj Gori, analiza obuhvata parlamentarne izbore održane 30. avgusta 2020. godine, nakon kojih je došlo do smene vlasti, zatim predsedničke izbore u martu / aprilu 2023, i naposljetku parlamentarne izbore održane 11. juna 2023.

Publikacija sadrži dva nacionalna izveštaja, formirana prema istoj metodološkoj postavci, uz uvažavanje kontekstualnih razlika koje su zahtevale da se određenim pitanjima posveti više pažnje. U Crnoj Gori su to, na primer, fabrikovana predizborna istraživanja javnog mnjenja i lažne najave nemira i nasilja, a u Srbiji dezinformacije kojima se brani legitimitet izbora i regularnost izbornog procesa. Vodili smo se sledećim istraživačkim pitanjem: Koji se tipovi dezinformacija detektuju u periodu koji prethodi izborima i koje narative² te dezinformacije potkrepljuju i grade? U nameri da odgovorimo na to pitanje služili smo se desk analizom i analizom sadržaja, a korpus je obuhvatio one manipulativne i netačne sadržaje koje su detektovale redakcije za utvrđivanje činjenica (fact-checking) u dvema zemljama.

² Za potrebe ovog istraživanja narativ ćemo definisati kao smisleno, unutrašnje usklađeno izveštavanje i tumačenje međusobno povezanih događaja ili informacija na način koji ih čini razumljivim čitaocu/slušaoцу (pre svega zato što se oslanja na postojeće vrednosne i ideološke norme).

(PRED)IZBORNE DEZINFORMACIJE U SRBIJI

Kada se govori o predizbornim kampanjama u Srbiji analitičari često naglašavaju da pojedini politički akteri ne izlaze iz kampanja ni nakon okončanja izbora. Radi se o takozvanoj „permanentnoj“ izbornoj kampanji koja se odvija između vrlo čestih ciklusa uglavnom vanrednih izbora u Srbiji na različitim nivoima. Njom se mobilise glasačka podrška i održava konstantna tenzija vezana za sukobljavanje sa političkim protivnicima³. Stoga, narativi u dezinformacijama i manipulativnim medijskim sadržajima nisu previše različiti u odnosu na one koji se inače pojavljuju u medijima nezavisno od toga da li je u toku predizborna kampanja ili ne.

Tako se u medijima često susrećemo sa upoređivanjima različitih vrsta. U pitanju je pristrasno upoređivanje stanja u Srbiji i drugim zemljama regiona i Evrope ili poređenje kvaliteta trenutnog života u Srbiji sa kvalitetom života tokom perioda vlasti političkih protivnika. Recimo, list Srpski telegraf je avgusta 2022. godine pisao da su vesti na javnom servisu Hrvatske (HRT) „maltene počele u suzama“ zbog rasta troškova za hranu i inflacije. U istom tekstu ovaj tabloid piše i da „u Srbiji standard raste“, pa je „sad jasno zašto nam Hrvati podmeću klipove gde god to mogu“. U spornoj vesti domaći tabloid piše kako hrvatska televizija poredi inflaciju i standard života u Srbiji i Hrvatskoj iako je do tog poređenja, i to manipulativnog, došlo isključivo u domaćim medijima⁴.

Još jedan narativ koji se u domaćim medijima pojavljuje bez obzira na to da li je u toku predizborna kampanja ili ne jeste targetiranje javnih ličnosti. Tako se protiv glumca Dragana Bjelogrića poslednjih godina u medijima privrženim vlastima intenzivno vodi hajka zbog njegovih opozicionih stavova. Često je etiketiran kao

³ Jovanka Matić i Snježana Milivojević, *Mediji i izbori 2012-2020*, Peščanik, 15. 12. 2023. [Link](#)

⁴ Ivan Subotić, *Suze, kuknjava i podmetanje klipova: Srpski telegraf domaštao prilog HRT-a o inflaciji*, FakeNews Tragač, 20. 8. 2022. [Link](#)

„nasilnik“, „licemer“, „batinaš“ i „promoter tajkunske opozicije“⁵⁶⁷, a ovakvi napadi tokom predizborne kampanje postaju samo intenzivniji. Kritike trpe i javne ličnosti koje podržavaju vlasti pa su o glumcu Lazaru Ristovskom pojedini mediji pisali da je „uspeo da bude blizak svakom režimu od pada Miloševića do danas“⁸.

Razmena vatre između vladajuće partije i različitih opozicionih stranaka uz povremenu upotrebu dezinformacija takođe ne jenjava bilo da je u toku predizborna kampanja ili ne. Na osnovu izjava opozicionih političara, televizija N1 objavila je da tadašnjeg poslanika vladajuće Srpske napredne strane (SNS) Marka Atlagića koji je bio na čelu skupštinskog Odbora za obrazovanje „ni Gugl ne prepoznaje“. N1 je ovde mislio na naučnu bazu Gugla „Akademik“ u kojoj prema rečima sagovornika iz opozicionih redova ove televizije nema radova Marka Atlagića, iako on u sopstvenoj biografiji navodi da je autor više desetina naučnih radova. Međutim, FakeNews Tragač je utvrdio da Gugl ipak prepoznaje Atlagića, te da se njegovi radovi mogu naći u bazi „Akademik“⁹.

Sveprisutan narativ kojim se prevashodno služi vladajuća partija i njoj privrženi mediji jeste i onaj u kom se opozicioni političari predstavljaju kao „džabalebaroši“¹⁰ koje nije briga za volju naroda već isključivo za sopstvene interese. Prema pisanju ovih medija, oni „udaraju brigu na veselje“ dok se predsednik bori za interese Srbije¹¹, o bitnim odlukama konsultuju se po kafićima¹² i licemerno koriste tragedije koje su pogodile Srbiju kako bi mobilisali građane na proteste¹³.

Slični narativi u Srbiji su prisutni i tokom predizbornih kampanja, a razlika je gotovo isključivo u intenzitetu i broju manipulativnih objava političara i medija koje se povećavaju u trenutku kada izbori pokucaju na vrata. Prethodna kampanja u izbornoj trci za mandate u Parlamentu, Pokrajinskoj Skupštini i na lokalnu ocenjena je kao jedna od najprljavijih kampanja dosad i u vladajućim¹⁴ i u opozicionim¹⁵ krugovima. Nešto slabijeg intenziteta, ali uz slične narative, bila je i predizborna kampanja koja se odvijala oko godinu i po dana ranije, kada su građani birali predsednika, poslanike u Parlamentu Srbije i odbornike u pojedinim lokalnim sredi-

⁵ [Link \(Informer\)](#)

⁶ [Link \(Informer\)](#)

⁷ [Link \(Alo\)](#)

⁸ [Link \(Nova\)](#)

⁹ Stefan Kosanović, [Radove Marka Atlagića je, ipak, moguće pronaći na Gugl skolaru](#), *FakeNews Tragač*, 27. 9. 2022. [Link](#)

¹⁰ [Link \(Informer\)](#)

¹¹ [Link \(Alo\)](#)

¹² [Link \(Republika\)](#)

¹³ [Link \(Kurir\)](#)

¹⁴ [Link \(RTV\)](#)

¹⁵ [Link \(Vranje News\)](#)

nama. Brojne objave tokom ova dva predizborna ciklusa mogle su se okarakterisati kao manipulativne, a u narednim segmentima ovog rada posvetićemo se narativima koji se prepoznaju u ovim objavama.

Metodologija

Korpus analize predstavljaju tekstovi portala za utvrđivanje činjenica sa teritorije Republike Srbije (FakeNews Tragač, Raskrikavanje, Istinomer). Analizirani su tekstovi ovih portala koji su objavljeni tokom predizbornih kampanja za vanredne parlamentarne, redovne predsedničke i izbore u 12 opština (uključujući i dva grada) koji su održani na proleće 2022. godine, kao i tekstovi koji su objavljeni tokom kampanje za vanredni parlamentarne, pokrajinske i lokalne izbore u više gradova i opština u Srbiji koji su održani krajem 2023. godine. U analizu su uključeni svi tekstovi portala za utvrđivanje činjenica koji su objavljeni u periodu od raspisivanja izbora do izborne tišine, a ticali su se, posredno ili neposredno, izbora i/ili političkih aktera koji učestvuju na izborima. U analizu je uključen i manji broj tekstova koji su objavljeni nakon održanih izbora, ili pred njihovo raspisivanje, a neposredno su se ticali izbornog procesa ili samog izbornog dana.

Analiza narativa

Poređenja

Dobar deo predizborne kampanje vladajuće stranke i njihovih koaliционih partnera svodi se na različita upoređivanja. Upoređuju se dostignuća tokom više od deset godina vladavine sa dostignućima prethodnih režima, ali i ekonomska vitalnost države u odnosu na region i Evropu. Ovaj sveprisutni narativ ima za cilj da političkim akterima koji su trenutno na vlasti pripíše svaki državni uspeh učinjen u prethodnom periodu, dok u isto vreme naglašava superiornost tih aktera u odnosu na domaće protivnike i inostrane konkurente.

U političkoj komunikaciji ovih aktera država se često poistovećuje sa partijom kojoj pripadaju, pa imamo priliku da čitamo kako je predsednik Srbije Aleksandar Vučić između ostalog „obezbedio vakcine Srbiji pre najbogatijih i najmoćnijih

ljudi sveta“¹⁶, „obezbedio dovoljne količine gasa i struje“¹⁷, „dve milijarde za obnovu puteva“¹⁸ ili čak „čarter let košarkašima“¹⁹. Kada je marta 2022. godine, u jeku pre-dizborne kampanje u Srbiji, ruska invazija na Ukrajinu počela da remeti ekonomije mnogih država širom Evrope, i građani Srbije počeli su da osećaju rast cena i inflaciju. Međutim, tabloidi su odlučili da stvar prikažu drugačije.

FakeNews Tragač je tokom marta 2022. godine zabeležio više manipulacija fotografijama u tabloidima koji su tvrdili da su u Evropi „krenule nestašice“ osnovnih namirnica. „Dramatično digli cene hleba, mleka, ulja, mesa“, „Nemačka – policija čuva pumpe od kradljivaca goriva“, „Panična kupovina i poskupljenja pogađaju Evropu“ samo su neki od naslova tabloida iz tog perioda. Sve ovo mediji su ilustrovali fotografijama od pre nekoliko godina, uglavnom iz perioda pandemije virusa korona. U jednom trenutku, list Informer je plasirao zastarelu fotografiju praznih rafova u Sjedinjenim Državama i dodao joj sledeći opis: „kao u Srbiji 1993. prodavnica u Nemačkoj, juče“.

Svoje mesto tik uz ove manipulativne tekstove pronašli su i oni koji su veličali poziciju Srbije u novonastaloj ekonomskoj krizi. „U Srbiji tržište stabilno, nema nestašica i većih poskupljenja“, „U Srbiji puni rafovi, svega ima dovoljno“, umirivali su tabloidi javnost, u isto vreme joj prikazujući navodne haotične scene iz Evrope. Da Srbija nije izbegla ekonomsku krizu – kako su to mediji nastojali da prikažu – ne ilustruje samo evidentan rast cena i inflacije koji nas je tada pogodio, već i same mere države koja je u tom periodu ograničavala i cene goriva i cene osnovnih namirnica²⁰²¹.

Sličan narativ u medijima srećemo i tokom narednog izbornog ciklusa, s tim što ovoga puta umesto poređenja sa zemljama Evrope nailazimo na poređenje sa stanjem u državi za vreme vlasti prethodnih režima. Tokom prethodne kampanje mediji su poredili prosečnu zaradu iz 2010. godine sa trenutnom prosečnom zaradom, koja je znatno veća. Međutim, propustili su da naglase da su od tada znatno porasle i cene, te da je potrošačka korpa i dalje skuplja od prosečne zarade. Takođe, prosečna zarada nije pravo merilo standarda jer u Srbiji 70 odsto stanovništva zarađuje manje od tog iznosa²².

¹⁶ [Link \(Informer\)](#)

¹⁷ [Link \(Informer\)](#)

¹⁸ [Link \(Postinfo\)](#)

¹⁹ [Link \(Informer\)](#)

²⁰ Ivan Subotić, *Nestašice u Evropi: puni rafovi arhivskih fotografija*, *FakeNews Tragač*, 28. 3. 2022. [Link](#)

²¹ Ivan Subotić, *Prazni rafovi u saveznoj nemačkoj republici Nebraska i cene u nemačkim funtama*, *FakeNews Tragač*, 11. 3. 2022. [Link](#)

²² Marija Vučić, *Ekonomija van konteksta: Srbija Danas nas ubeđuje da nam je mnogo dobro*, *Raskrikavanje*, 2. 11. 2023. [Link](#)

Upoređivanjem su tokom kampanje manipulirali i sami političari, a nekoliko takvih obmana zabeležio je portal Istinomer. Recimo, dve nedelje pred održavanje izbora 2023. godine ministar finansija u tehničkom mandatu Siniša Mali izjavio je da „Imamo stopu nezaposlenosti u trećem kvartalu od samo devet odsto“. „Dakle, bila je 9,6, a 2012. za vreme prethodne vlasti bila je 25,9“, rekao je Mali. Međutim, podaci iz 2023. i 2012. godine nisu uporedivi zbog promena metodologije istraživanja u obradi podataka za Anketu o radnoj snazi koju sprovodi Republički zavod za statistiku i u kojoj se nalaze pomenuti podaci. Mali je pogrešio i u procentu stope nezaposlenih u 2012. godini. Naveo je da je ona iznosila 25,9%, dok je ona zapravo bila 24,6%²³.

Još jedno neadekvatno poređenje iznela je i tadašnja premijerka Ana Brnabić. Govoreći o stopi ukupnog fertiliteta u Srbiji Brnabić navodi da je ona u vreme prethodne vlasti bila 1,45, dok najnoviji podaci govore da ona iznosi 1,63 (prosek rođene dece po jednoj ženi u fertilnom periodu, prim. aut.). Međutim radi se o još jednom neuporedivom podatku. Dok je najnovija procena stope ukupnog fertiliteta izračunata na osnovu podataka sa najnovijeg popisa stanovništva, prethodna stopa računala se na osnovu podataka sa popisa stanovništva iz 2011. godine, kada je u Srbiji bilo gotovo 540.000 ljudi više²⁴.

Bilo da se radi o poređenjima u odnosu na prethodne vlasti, zemlje regiona ili zemlje sveta, ovakvi narativi predstavljaju neizostavan vid predizborne kampanje u Srbiji i koriste ih prevashodno predstavnici vlasti kako bi učvrstili svoju poziciju u odnosu na druge političke aktere. Uglavnom su, ali ne i isključivo, u pitanju poređenja ekonomskih činilaca, a ovakvim narativima potencijalnim biračima se predočava da ukoliko drugu političku opciju rizikuju da poljuljaju trenutno čvrste ekonomske indikatore. Kroz narative vezane za poređenja naglašava se politička i ekonomska superiornost vladavine aktera koji ih plasiraju. Oni su štetni i rizični zato što pojednostavljuju i dekontekstualizuju kompleksne podatke i često ih prikazuju manipulativno ili jednostrano.

Blaćenje nepodobnih javnih ličnosti

Osim političkih protivnika, na meti medija privrženih vlastima, kao i samih političara vladajuće partije, često se nalaze i javne ličnosti koje se otvoreno protive potezima vlasti. Tako su tokom protesta nakon masovnog ubistva u Osnovnoj školi

²³ Mihaela Šljukić, *Stopa nezaposlenosti devet odsto, a 2012. je bila 25,9 odsto*, *Istinomer*, 3. 12. 2023. [Link](#)

²⁴ Mihaela Šljukić, *Stopa ukupnog fertiliteta veća jer mladi ostaju u Srbiji i vraćaju se u zemlju*, 20. 11. 2023. [Link](#)

„Vladislav Ribnikar“ targetirani glumci koji su podržali protest građana i opozicije. Poslanica SNS Sandra Božić je glumca Milana Marića nazvala „antispskim đubretom“ zbog njegovog učešća u spotu posvećenom sećanju na žrtve genocida u Srebrenici²⁵. Gnev tabloida na svojoj koži osetila je i glumica Dušanka Stojanović Glid, koja je optužena da „hoće mrtvog Vučića“²⁶. Ovo tabloidi zaključuju samo na osnovu fotografije sa snimanja jednog filma na kojoj se vidi kako glumica plače pokraj nadgrobno spomenika na kom je ispisano prezime Vučić²⁷.

Ovakva kampanja se još jačim intenzitetom mogla osetiti i u predizbornom ciklusu pred izbore 2023. godine. Na meti su uglavnom bile javne ličnosti okupljene oko inicijative ProGlas, koja je imala cilj da motiviše građane na veće učešće u političkim procesima i izlazak na glasanje. Odmah nakon predstavljanja ove inicijative u tabloidima su osvanuli navodi da je grupa intelektualaca i umetnika pozvala na „rušenje vlasti“. Međutim, na predstavljanju inicijative ProGlas nije se mogao čuti nikakav poziv na rušenje vlasti²⁸. U ovoj inicijativi između ostalih su učestvovali glumci Dragan Bjelogrić i Svetlana Bojković, sudija Miodrag Majić, biša rektorka Beogradskog univerziteta Ivanka Popović i akademik Vladimir Kostić.

Osim njih, tokom kampa je napadani su i glumci Ammar Mešić i Stevan Piale, koji su tokom 2023. godine podržavali proteste građana i opozicije i javno govorili o lošim potezima trenutne vlasti u Srbiji. Pojedini portali plasirali su snimak na kom se vidi primopredaja veće količine novca, a potom su objavili da se na snimku vidi kako „Đilas i Šolak (opozicioni lider i direktor jedne nezavisne medijske grupacije prim. aut.) u kešu plaćaju glumce Ammara Mešića i Stevana Pialea da napadaju državu“. Međutim, na samom snimku se ne vide lica aktera, boja glasa čoveka koji prima novac ne odgovora boji glasa Amara Mešića i ovaj glumac je za Raskrikavanje demantovao da se nalazi na pomenutom snimku²⁹.

Blaćenje nepodobnih javnih ličnosti predstavlja još jedan čest narativ vladajuće većine koji je prošaran dezinformacijama i neutemeljenim objavama. Njegov cilj jeste da diskredituje sve ličnosti koje se usude da u javnosti iznesu stavove koji se kose sa mišljenjem vladajuće većine. Čini se da pojedini mediji privrženi režimu uz ovaj narativ potežu i za manipulacijama jer je znatno teže diskreditovati ličnosti koje u svesti građana zbog svojih uspeha već imaju izgrađen ugled. U napadima na

²⁵ [Link \(Direktno\)](#)

²⁶ [Link \(Republika\)](#)

²⁷ [Link \(N1\)](#)

²⁸ Marija Vučić, *Rušenje i paljenje VS smena vlasti: Tri manipulacije na jednoj naslovnoj*, *Raskrikavanje*, 9. 11. 2023. [Link](#)

²⁹ Marija Vučić, *Slučaj snimka na portalu 24sedam: Teške optužbe, nula dokaza*, *Raskrikavanje*, 21. 11. 2023. [Link](#)

ove javne ličnosti može se iščitati i strah da upravo taj ugled koji ove ličnosti poseduju može privoleti građane da promene određene političke stavove. Zbog toga se javne ličnosti u Srbiji nalaze na meti manipulacija dela medija gotovo odmah nakon što u javnost iznesu određene stavove koji nisu u skladu sa mišljenjem vladajuće većine.

Opozicioni besposličari

Osim javnih ličnosti, na meti prorežimskih medija često su i opozicioni političari, a rast intenziteta i ponavljanja napada na njih još je izraženiji tokom predizbornih kampanja. Pojedini mediji teže da opoziciju predstavljaju kao nesposobnu, izdajničku i nesvesnu interesa građana, pa se o njoj uspostavlja narativ kroz koji se potenciraju navodni poroci, besposličarenje i bahatost opozicionih političkih aktera.

Tako su pojedini mediji prošle godine ubrzo nakon što je deo opozicije predstavio svog kandidata za gradonačelnika Beograda – dr Vladimira Obradovića – započeli orkestriran napad na njega zbog posete Londonu. Iako je Obradović u Londonu boravio na poziv Britanske asocijacije za upravljanje projektima, tabloidi su ga optužili da se „usred predizborne kampanje švrčka po Londonu“ za koji napominju da je jedan od najskupljih gradova u Evropi. Međutim tabloidi zaboravljaju da spomenu skupocen životni stil i imovinu pripadnika vlasti poput vikend putovanja ministra Siniše Malog koja koštaju 7 hiljada evra ili vile gradonačelnika Beograda Aleksandra Šapića u Trstu koja košta preko 800.000 evra, napominje Raskrikavanje³⁰.

U jeku prošle predizborne kampanje mediji su plasirali i više godina staru fotografiju opozicionih političara iz jedne kafane u Beogradu uz navode o tome da ovi političari „bleje u kafani i dogovaraju se kako da ruše državu“, a u isto vreme se i „smeju dok varaju narod“. Raskrikavanje beleži i da je ova „vest“ ubrzo neznatno izmenjena ali i „iz nove verzije teksta čitalac može da zaključi samo jedno - da je ovaj selfi nastao upravo ovih dana“³¹.

Inače, kafana je čest motiv vesti prorežimskih portala o opozicionim političarima. Tokom predizborne kampanje 2023. godine na takvim portalima mogli smo recimo da čitamo o tome da je „pijani Đilas pevao na 40 dana od ubistva srpskih mladića sa Kosmeta“, te da se, dok Srbija tuguje, ovaj političar „provodi u kafani“³².

³⁰ Milica Ljubičić, *Orkestriran napad tabloida na Vladimira Obradovića: „Đilasovac se švrčka po Londonu“*, *Raskrikavanje*, 23. 11. 2023. [Link](#)

³¹ Marija Vučić, *Fotografija stara četiri i po godine u Alo-u i Novostima: „Opozicija bleji u kafani“*, *Istinomer*, 10. 11. 2023. [Link](#)

³² [Link \(24 sedam\)](#)

U predizbornoj kampanji 2022. godine opozicioni lider Vuk Jeremić posetio je Kosovo i Metohiju i u povratku načinio „grešku“ slikajući se kod restorana vinarije Malča. „Posle ekskurzije po Kosmetu brže-bolje otišao pravo u kafanu“, pisali su tada tabloidi i dodali kako je to „još jedan dokaz da je opoziciji najmanje bitno šta se dešava sa našim narodom na Kosmetu, već samo gledaju svoju korist“³³.

Plasiranjem ovakvih narativa u javnost mediji nastoje da naruše integritet opozicionih političara, čineći ih u očima građana neprivlačnom političkom opcijom. Na početku kampanje pred izbore 2023. godine najveća opoziciona frakcija čak je u jednom tabloidu proglašena za „alkos koaliciju“³⁴ i to opet na osnovu starih fotografija pojedinica iz opozicionih redova. Opozicija je često u ovakvim tekstovima prikazana i kao protivnik interesa Srbije čiji je jedini cilj zapravo lični interes. Ovakvi narativi opasni su ne samo zato što izvlače iz konteksta informacije o opozicionim političarima već i zato što predstavljaju targetiranje koje može za posledicu imati ugroženost ovih aktera, ne samo u političkom već i bezbednosnom smislu.

Napad je najbolja odbrana (kontra)

Tokom predizbornih kampanja u Srbiji česta tema opozicionih stranaka jesu potencijalne izborne nepravilnosti koje se tiču uticaja na izborni proces, biračkih spiskova i medijske (ne)zastupljenosti opozicionih političkih aktera. Optužbe opozicije usmerene prema vlasti neretko se nastavljaju i nakon okončanja izbora, a odgovor političkih aktera iz vladajućih krugova uglavnom je oličen u kontranapadu. Kroz ovakve medijske kontranapade vlast pokušava da optuži suprotstavljene političke aktere za ista ili slična „nepočinstva“ i tako relativizuje sopstvena kršenja zakona ili neetičnu kampanju. Valja naglasiti da se osim političkih protivnika vlasti na meti mogu naći i drugi akteri, ukoliko sopstvenim delovanjem izazovu kontranapad lidera vladajuće većine i njima privrženih medija.

Iako je takozvani „uvoz birača“ iz Republike Srpske pred izbore u Srbiji postao znatno veća tema tokom i nakon izbora održanih krajem prošle godine³⁵, iz opozicione Stranke slobode i pravde na ovu pojavu ukazivali su i pred raspisivanje izbora početkom 2022. godine. Tom prilikom u dva snimka koje je objavila ova partija navedeno je da građani Republike Srpske po ubrzanom postupku dobijaju državljanstvo Srbije kako bi glasali na izborima. Predsednik Srbije Aleksandar Vučić je u odgovoru na ove optužbe naveo da se radi o lažima i dodatno objasnio kako

³³ [Link \(Republika\)](#)

³⁴ [Link \(Informer\)](#)

³⁵ [Link \(Nova\)](#)

funkcioniše glasanje na nekom biračkom mestu. „Na biračkom mestu zna se ko ima pravo da glasa, ne može da dođe mrtav ili nepostojeći čovek da glasa. Jer imate i onoga što vas označe onom posebnom lampicom, imate kontrolore”, naveo je predsednik. Međutim, Istinomer je podsetio da je na izborima 2017. godine u biračkim spiskovima na teritoriji Beograda bilo i ljudi koji su rođeni u 19. veku³⁶.

Kako je već navedeno, „uvoz birača“ i „migracije birača“ odnosno njihova promena prebivališta kako bi imali pravo glasa na različitim mestima u Srbiji obeležili su izbore održane krajem prethodne godine. Posmatračka misija CRTA potvrdila je ove slutnje u svom preliminarnom izveštaju o migraciji birača i navela da zbog ove pojave „rezultati izbora u Beogradu ne odražavaju slobodno izraženu volju birača koji žive u glavnom gradu”³⁷. Samo dan nakon što je CRTA objavila svoj izveštaj usledio je kontranapad na ovu organizaciju. Pojedini mediji privrženi vlastima počeli su da optužuju organizaciju CRTA kako je i sama pred izbore pozivala studente da promene prebivališta kako bi mogli da glasaju. Međutim, ono što su ovi mediji prećutali jeste da se „migracije birača” o kojima CRTA govori u svom izveštaju odnose na privremenu promenu prebivališta kako bi se uticalo na izbore na lokalnom nivou. Ova organizacija je zapravo u jednoj objavi pred izbore objasnila kako osobe koje studiraju ili rade izvan mesta u kome imaju prijavljeno prebivalište mogu da glasaju na parlamentarnim izborima, a ne lokalnim izborima³⁸.

Osim „migracija birača”, drugu veliku neregularnost koja je obeležila izbore 2023. godine predstavlja dokumentovana ponuda za kupovinu glasa koju su otkrili novinari Centra za istraživačko novinarstvo Srbije (CINS). Novinarka ovog medija uspela je da se infiltrira u kol-centar vladajuće partije, u kom joj je naposljetku ponuđeno da na dan izbora radi u kol-centru, dobije uvećanu dnevnicu, ali sve to pod uslovom da glasa za vladajuću partiju i fotografiše svoj glasački listić. Sve ovo CINS-ova novinarka zabeležila je i na video snimku³⁹. Nakon što je priča CINS-a objavljena u medijima privrženim vladajućoj partiji pojavio se snimak koji navodno prikazuje kupovinu glasova koju sprovodi opozicija. Ipak, za razliku od snimka koji su plasirali istraživački novinari, na snimku iz tabloida ne vide se lica aktera, a glasovi su kompjuterski modifikovani. Drugim rečima, osim pukog dijaloga, ne prikazuje

³⁶ Mihaela Šljukić, *Ne može mrtav da dođe da glasa, Istinomer*, 13. 2. 2022. [Link](#)

³⁷ Grupa autora, *Preliminarni nalazi Crte o organizovanoj migraciji birača uoči izbora u Srbiji 17. decembra 2023, CRTA*, 22. 12. 2023. [Link](#)

³⁸ Milica Ljubičić, *Tabloidi u napadu na CRTU: „Pozvali studente da promene prebivalište - a sad se bune!”*, *Raskrikavanje*, 25. 12. 2023. [Link](#)

³⁹ Ivana Milosavljević, Teodora Čurčić i Vladimir Kostić, *CINS u kol centru SNS-a: Agencija za hostese, kupovina glasova i milioni u kešu*, CINS, 29. 11. 2023. [Link](#)

se ništa što bi moglo da opravda iznete optužbe – primećuju novinari Raskrikavanja⁴⁰.

Kontranapadi iz tabora glasila privrženih režimu tokom predizborne kampanje 2023. godine bili su uočljivi i kada se govorilo o medijskoj zastupljenosti političkih aktera. Biro za društvena istraživanja (BIRODI) je tokom kampanje objavio svoj monitoring centralno informativnih emisija televizija s nacionalnom frekvencijom uz dodatak kablovske televizije N1. BIRODI zaključuje da je polovinu vremena na svim televizijama na nivou funkcionerske kampanje zauzeo predsednik Aleksandar Vučić, dok je drugu polovinu zauzela premijerka s ostalim članovima Vlade Srbije⁴¹. Ubrzo je stigao odgovor iz prorežimskih medija, koji su navodno utvrdili da je Vučiću na kablovskim televizijama N1 i Nova S zabranjeno da odgovori na napade koji se odatle šalju i da je od početka kampanje čak 120 sati na tim televizijama posvećeno „pljuvanju Vučića“. Međutim, ovi mediji nisu objavili autore istraživanja, a tvrdnja o tome da je Vučiću zabranjeno da odgovori na napade zasniva se na tome da su ovi mediji doneli odluku da ne emituju političke oglase. Ta odluka zapravo je važila za sve političke aktere, pa se ne može dovoditi u vezu samo sa vladajućom partijom⁴².

Bilo da su u pitanju snimci koji dokazuju planiranu kupovinu glasova, medijski monitorinzi ili dokumentovane migracije birača, čini se da su vladajući politički akteri i njima privrženi mediji uvek imali spreman kontranapad za svaku optužbu koja stiže od opozicionih aktera, civilnog društva ili novinara. Zanimljivo je to da su ovi kontranapadi gotovo uvek zasnovani na gotovo istim optužbama preusmerenim na protivnike. Takva strategija vlasti i njima privrženih medija imala je za cilj da kroz krizni menadžment zbog dokazanih nepočinstava svoje protivnike prikaže u makar jednako lošem, ako ne i gorem svetlu. Uz pozitivnu kampanju o sopstvenim uspesima (o kojoj će više reći biti u narednim segmentima ovog rada) deluje da su vlasti težile da sopstvene greške i promašaje relativizuju, prikazujući ih kao opšti trend među političkim akterima, dok su uspehe države prikazivali isključivo kao sopstvena dostignuća.

Predizborne samopohvale

Veliki deo izborne kampanje vladajuće partije predstavljaju i samopohvale koje imaju za cilj da u pozitivnom svetlu prikažu rukovođenje državom i samo vo-

⁴⁰ Milica Ljubičić, *Kontra-snimak prorežimskih tabloida: Tvrdje da opozicija kupuje glasove za 200 evra*, *Raskrikavanje*, 11. 12. 2023. [Link](#)

⁴¹ [Link \(021\)](#)

⁴² Milica Ljubičić, *Mediji: Vučiću na N1 i Nova S zabranjeno da odgovori na napade, pljuvali ga 120 sati*, *Raskrikavanje*, 30. 11. 2023. [Link](#)

đenje kampanje ove stranke. Ovakav narativ zapravo naleže na negativnu kampanju koju ovi politički akteri vode protiv svojih oponenta, ali i svih pojedinaca ili organizacija koji se usude da kritikuju vlast ili neke njene poteze. Na taj način vladajući akteri teže da zadrže svoje biračko telo ističući sopstvene pozitivne strane, a zanemarujući ili relativizujući dokaze o negativnim aspektima sopstvene vladavine. Ovakvi narativi imaju za cilj da dodatno polarizuju političku scenu u Srbiji i svedu glasanje na navodni izbor „za ili protiv“ dobrog standarda, mira, stabilnosti i blagostanja u državi.

Samopohvale mogu biti bezazlene i apstraktne, poput one koju je tokom predizborne kampanje 2022. godine zabeležio Istinomer, kada je tadašnji ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Vulin predsednika Aleksandra Vučića nazvao poslednjim slobodnim liderom u Evropi koji brine o svom narodu i moralu⁴³. Ipak, one su štetne ukoliko se radi o dezinformacijama ili manipulativnim objavama. Na primer, čitajući prorežimske medije tokom prošle izborne kampanje mogli smo da saznamo da je Srpska napredna stranka dala novi zamajac evropskom putu Srbije, da su otključana davno zaključana evropska vrata i da se u tom smislu krećemo „sigurnim korakom u bolju budućnost“. Međutim, upitno je da li se uspehom može nazvati otvaranje 22 od 35 pregovaračkih poglavlja i zatvaranje tek dva poglavlja za 10 godina. Poređenja radi, susedna Hrvatska je tokom pristupanja EU lakša poglavlja zatvarala za godinu dana dok joj je u proseku za većinu drugih trebalo dve godine⁴⁴.

Navodni napredak Srbije u evrointegracijama isticala je tokom izborne kampanje 2023. godine i premijerka Ana Brnabić. Ona je nekoliko dana nakon objavljivanja izveštaja Evropske komisije o napretku Srbije rekla „da je Evropska komisija prepoznala jasan napredak Srbije u procesu evropskih integracija“. Međutim, kada se pročita pomenuti izveštaj može se zaključiti da u njemu dominira ocena „ograničen napredak“, dok ocenu „dobar napredak“ imamo u samo jednoj oblasti, a veoma dobar napredak ni u jednoj. Zbog toga redakcija Istinomera ovu premijerkinu izjavu ocenjuje kao zloupotrebu činjenica, a analitičari za ovaj portal kažu da nivo pripremljenosti Srbije za članstvo u EU praktično stagnira od 2016. godine⁴⁵.

U poslednjim nedeljama pred izbore 2023. godine uz gotovo sva štampana izdanja novina delio se i pamflet Srpske napredne stranke prepun samopohvala. I tu ništa ne bi bilo problematično da unutar pamfleta pojedini podaci nisu bili manipulativno grafički prikazani. FakeNews Tragač je zabeležio da broj registrovanih

⁴³ Istinomer, [Vučić je poslednji slobodni lider u Evropi, brine o narodu ali i o moralu](#), *Istinomer*. [Link](#)

⁴⁴ Marija Vučić, [Srbija Danas hvali vlast zbog EU integracija, a za deset godina zatvorena dva poglavlja](#), *Raskrikavanje*, 28. 11. 2023. [Link](#)

⁴⁵ Mihaela Šljukić, [Jasan napredak Srbije u izveštaju Evropske komisije](#), *Istinomer*, 14. 11. 2023. [Link](#)

zaposlenih, koji danas iznosi 2,36 miliona, na grafikonima u SNS pamfletu deluje za tri četvrtine veće od broja iz 2012, koji iznosi 1,86 miliona. Takođe, vrednost prosečne penzije – čija projekcija za 2024. godinu iznosi 390 evra – deluje više nego duplo veće od prosečne penzije iz 2012. godine, koja je tada iznosila 204 evra. I na kraju, stopa ukupnog fertiliteta u 2022. godini, koja iznosi 1,63, na grafikonima u pamfletu prikazana je znatno većom od stope iz 2012. godine, kada je iznosila 1,45⁴⁶.

Konačno, treba pomenuti i vrlo neutemeljenu samopohvalu kandidata na listi „Aleksandar Vučić – Srbija ne sme da stane“ Vladimira Đukanovića koji je sredinom kampanje ocenio da SNS vodi pozitivnu i najčistiju kampanju, te da isključivo govori o tome šta su dosad uradili i šta će raditi u budućnosti. Uzimajući u obzir sve ranije navedene primere dezinformacija, targetiranja i manipulacija korišćenih tokom kampanje, jasno je da je Đukanović govorio neistinu. To je bilo jasno i u trenutku kada je tokom kampanje objavio ove navode na društvenoj mreži X, pa su novinari Istinomera skrenuli pažnju na to da je kampanja do tog trenutka obilovala zastrašivanjem građana, etiketiranjem i uvredama upućenim svim protivnicima, bili oni kandidati za funkcije ili ne⁴⁷.

Samopohvale svakako predstavljaju legitiman i vrlo uobičajen narativ u predizbornim kampanjama. Međutim, mora se povući jasna linija između predstavljanja realnih podataka, bili oni vredni pohvala ili ne, i manipulisanja javnim mnjenjem. Kada se u samopohvalama sklizne u manipulacije i dezinformacije – tada ova praksa postaje nelegitimna i štetna.

Postizborne samopohvale

Sa samopohvalama se ne staje ni nakon okončanja izbora. Tada se sa pohvala koje se tiču dosadašnjeg rada, ekonomskih i drugih pokazatelja prelazi na pohvale koje se tiču samog izbornog procesa. Ova vrsta narativa ima za cilj da amortizuje nezadovoljstvo dela građana koji imaju utisak da je njihova izborna volja narušena nepoštenim izbornim procesom. Drugi deo građana, koji je potencijalno uznemiren zbog navoda opozicije, medija i civilnog društva o neregularnostima tokom izbora ovim narativom trebalo bi da bude ubeđen da takve priče nemaju utemeljenja u činjenicama.

Nakon izbora 2022. godine u vladajućim krugovima govorilo se o „najlepšoj i najčistijoj kampanji“ u kojoj „nikoga nisu blatili“. Međutim, Istinomer je ovu izjavu

⁴⁶ Ivan Subotić i Marija Zemunović, *Decembar '23 unatrag: Kad vlast nacrtá grafikone i rezultate, FakeNews Tragač*, 7. 1. 2023. [Link](#)

⁴⁷ Tijana Đorđević, *Vodimo pozitivnu kampanju, najčistiju moguću, Istinomer*, 25. 11. 2023. [Link](#)

ocenio kao neistinitu, s obzirom na to da su različite organizacije utvrdile brojne oblike negativne kampanje prema političkim protivnicima vlasti i zloupotrebe institucija⁴⁸. Nakon ovih izbora, pojedini mediji čak su proglasili „ubedljivu“ pobjedu vlasti i predsjednika Aleksandra Vučića u beogradskoj opštini Vračar, iako su vladajuća SNS, odnosno Vučić, dobili manje glasova od opozicije i na parlamentarnim i na predsjedničkim izborima u toj opštini⁴⁹.

Po završetku burnog izbornog dana 17. decembra 2023. godine domaći i strani posmatrači izneli su tvrdnje o brojnim nepravilnostima koje su zabeležili⁵⁰. Međutim, lideri vladajuće partije izneli su svoje ocene koje govore da su u pitanju „najpošteniji izbori“⁵¹ koji su bili „čisti kao suza“⁵². U prethodnim delovima publikacije već smo govorili o izveštaju domaće posmatračke misije CRTA koja je ustanovila izborne neregularnosti koje se tiču takozvanih „migracija birača“. Ovakav vid neregularnosti svakako je mogao da utiče na ishod izbora u Srbiji i zbog toga je krajnje neopravdano prethodno glasanje okarakterisati kao „najpoštenije“ i „čisto kao suza“. Međutim, osim domaćih posmatrača, primedbe na izbore u Srbiji imali su i strani posmatrači. Šef Kancelarije OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava Albert Džonson naveo je da su na izborima u Srbiji registrovane ozbiljne nepravilnosti⁵³. Takođe, Evropski parlament izglasao je rezoluciju kojom se poziva na nezavisnu istragu o nepravilnostima na izborima u Srbiji⁵⁴.

Povodom izbora u Srbiji oglasio se i Savet Evrope. Ovo telo jeste pohvalilo Srbiju u pojedinim segmentima izbornog procesa poput pripreme izbora i rada Republičke izborne komisije, ali u izveštaju ove komisije daleko je više prostora posvećeno nepravilnostima tokom izbornog dana i negativnim dešavanjima tokom kampanje. Bez obzira na to, predsednik Aleksandar Vučić konstatovao je da u izveštaju Saveta Evrope o izborima ima mnogo više pozitivnih stvari nego što pojedini mediji ističu⁵⁵.

Čini se da narativ samopohvala koji dolazi od predstavnika vlasti kontinuirano uz različite manipulacije i dezinformacije nalazi svoje mesto u javnom pro-

⁴⁸ Milijana Rogač, *Najlepša i najčistija kampanja, nikog nismo blatili*, *Istinomer*, 6. 4. 2022. [Link](#)

⁴⁹ Milica Ljubičić, *Alo proglasio Vučićevu „ubedljivu“ pobjedu na Vračaru, iako je opozicija osvojila više glasova*, *Raskrikavanje*, 7. 4. 2022. [Link](#)

⁵⁰

Milica Radenković Jeremić i Nataša Anđelković, *Izbori u Srbiji: Nepravilnosti koje su domaći i strani posmatrači videli tokom glasanja*, *BBC na srpskom*, 26. 12. 2023. [Link](#)

⁵¹ Mirjana Nikolić, *Vučić: Ovo su bili najpošteniji izbori*, *Istinomer*, 24. 12. 2023. [Link](#)

⁵² Mihaela Šljukić, *Izbori su bili čisti kao suza*, *Istinomer*, 10. 1. 2024. [Link](#)

⁵³ [Link \(Radio Slobodna Evropa\)](#)

⁵⁴ [Link \(Radio Slobodna Evropa\)](#)

⁵⁵ Mihaela Šljukić, *U izveštaju Saveta Evrope o izborima mnogo više pozitivnih stvari nego što vi ističete*, *Istinomer*, 27. 1. 2024. [Link](#)

storu bez obzira na to koliko su pojedine tvrdnje u ovom narativu činjenično neutemeljene. Radi se o još jednom narativu koji odlikava permanentnu kampanju koja traje u Srbiji. Bez obzira na to što za postizborne samopohvale nakon prethodnih izbora jednostavno nije bilo mesta, vladajući politički akteri nisu odustajali od njihov uprkos izveštajima, apelima i porukama kako domaćih tako i stranih aktera.

Stari štetni narativi u novom kontekstu

Pored ustaljenih narativa kojima se služi vladajuća partija tokom predizborne trke i van nje, u kampanjama za izbore 2022. i 2023. godine pojavili su se i narativi koje inače uglavnom plasiraju portali poznati po sadržajima koji spadaju u domen teorija zavere. Ovakvim narativima prevashodno su se služili opozicioni akteri, ili jednostavno, građani koji nisu naklonjeni vlastima, a tema su bili migranti i abortus.

Pred izbore 2022. godine portal Raskrikavanje zabeležio je da se u grupama za ćaskanje poznatim po antivakcinalnim objavama šire tvrdnje da „zbog predstojećih izbora i drastičnog osipanja biračkog tela vladajuće partije“ država planira da naseli migrante u Srbiju i načini ih novim biračima. Tvrdnje o naseljavanju migranata u Srbiji prisutne su u javnom prostoru više godina, a znatno aktuelnije su bile tokom 2019. i 2020. godine kada su na Fejsbuku i drugim društvenim mrežama i dalje bile aktivne grupe koje su neumorno upozoravale na navodne opasnosti od migranata. Pred izbore 2022. godine ove tvrdnje su reciklirane uz navode o tome da migranti sada postaju birači, međutim ništa od toga se nije ispostavilo kao istina, a doprinelo je jedino novom širenju mržnje prema izbeglicama koje u većini slučajeva samo prolaze kroz našu zemlju⁵⁶.

Još jedna tema o kojoj se često spekulise na društvenim mrežama i u medijima jeste abortus, a u predizbornu kampanju ovu priču je uz dezinformaciju uvela liderka Srpske stranke Zavetnici Milica Đurđević Stamenkovski, izjavivši da se u Srbiji godišnje izvrši 100.000 abortusa. To, međutim, nije tačno. Istinomer je utvrdio da se u Srbiji, prema podacima Instituta za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“ od 2018. do 2022. godine najviše abortusa obavilo 2018. godine, kada je broj na godišnjem nivou iznosio 14.079⁵⁷. Inače, o abortusima je ranije prošle godine spekulisao i poznati srpski teoretičar zavera Saša Borojević, koji je u javnost izneo nemoguću procenu o 11 miliona abortusa u proteklih 30 godina⁵⁸.

⁵⁶ Marija Vučić, *Migranti ne postaju novi birači u Srbiji niti se naseljavaju*, *Raskrikavanje*, 7. 2. 2022. [Link](#)

⁵⁷ Mihaela Šljukić, *Svake godine se izvrši 100.000 abortusa*, *Istinomer*, 22. 11. 2023. [Link](#)

⁵⁸ Nataša Kilibarda, *Milioni abortusa u Srbiji – spekulacija koja opstaje*, *Istinomer*, 30. 6. 2023. [Link](#)

Dok je izjava Đurđević Stamenkovski o abortusima verovatno imala za cilj da mobiliše tradicionalističko biračko telo koje abortus smatra ubistvom, opasnijom deluje manipulacija vezana za naseljavanje migranata u Srbiji. Ovakvi pokušaji buđenja mržnje kao motiva nisu retki⁵⁹, pogotovo u kampanjama desno orijentisanih stranaka i gotovo uvek se svode na manipulaciju strahom građana za sopstvenu bezbednost. Narativi poput ovih nisu štetni samo u smislu obmane javnosti, već i u smislu uticaja na odluke pojedinih grupa građana koje nastoje da „uzmu stvar u svoje ruke“ i same se obračunaju sa migrantima. Srbija je već iskusila posledice ovakvih narativa kada su se pre nekoliko godina na ulicama Beograda i drugih gradova pojavile samoorganizovane grupe građana, takozvane „narodne patrole“, koje su se obračunavale sa migrantima⁶⁰.

Zaključak

Većina dezinformacija i manipulativnih objava koje su se u medijima pojavile tokom prethodne dve predizborne kampanje u Srbiji potiče od političara iz vladajuće partije ili iz medija privrženih stranci na vlasti. Ovo ne čudi, s obzirom na to da je većina medija pod nekom vrstom kontrole vladajuće partije, na šta je pre nekoliko godina ukazala i organizacija Freedom haus u svom izveštaju „Nacije u tranziciji“⁶¹. Takođe, organizacija Reporteri bez granica u svom izveštaju o slobodi medija u 2023. godini navodi kako je medijsko tržište u Srbiji visoko fragmentirano, dok je politička situacija polarizovana, a novinari trpe napade od strane političara iz vladajuće elite preko njima naklonjenih medija. Ova organizacija skreće pažnju i na to da većina medija prihode ostvaruje od reklama i netransparentnih javnih subvencija, a da vlast u velikoj meri kontroliše pristup i jednom i drugom izvoru novca⁶².

Treba naglasiti i to da veliki deo predizborne kampanje vladajuće partije obavlja sam predsednik države Aleksandar Vučić, čije ime se pojavilo i u nazivu svih lista SNS za sve nivoe izbora u analiziranim kampanjama bez obzira na to što na većem delu izbora on nije ni učestvovao. Na izborima 2023. godine, recimo, građani nisu imali priliku da glasaju za predsednika Aleksandra Vučića, ali se bez obzira na to njegovo ime pojavljivalo u imenima svih lista vladajuće partije, i on je bio noseća

⁵⁹ [Link \(Youtube, Srpski pokret Dveri\)](#)

⁶⁰ Nemanja Mitrović, *Narodne patrole: Ko patrolira Beogradom u potrazi za migrantima*, BBC na srpskom, 9. 3. 2020. [Link](#)

⁶¹ [Link \(Freedom House\)](#)

⁶² [Link \(Reporters Without Borders\)](#)

ličnost kampanje. „Šezdeset odsto ljudi misli da je Vučić kandidat – bilo na republičkim ili lokalnim izborima. To je ogromna obmana“, rekao je za Bi-Bi-Si na srpskom tokom predizborne kampanje programski direktor organizacije CRTA Raša Nedeljkov⁶³. Obavljajući svoju funkciju predsednika i zauzimajući veliki prostor u medijima pred izbore, Vučić je prema ocenama analitičara zapravo bio u funkcionerskoj kampanji stvarajući tako nefer uslove u kojima je predizborna kampanja tekla⁶⁴.

Ovo je potvrđeno i u rezoluciji Evropskog parlamenta povodom neregularnosti na izborima u Srbiji. U njoj se navodi da je „ogromna izloženost predsednika Srbije javnosti pre i tokom kampanje“ dovela do „brisanja granice između institucije predsednika, države i političke stranke na vlasti“. Takođe, Evropski parlament „osuđuje odsustvo medijskog pluralizma tokom predizborne kampanje, kao i dezinformacije i široko rasprostranjeno neetičko i pristrasno medijsko izveštavanje u korist vladajućih“ i „napominje da je veliki broj medija pod uticajem ili kontrolom vlade, što je dovelo do nejednakih uslova za opozicione kandidate tokom kampanje“⁶⁵.

Imajući sve ovo u vidu, jasno je da je vladajućoj partiji i njoj privrženim medijima znatno lakše da kontrolišu narative koji se plasiraju tokom predizbornih kampanja. Samim tim ostvaruje se i plodno tlo za širenje dezinformacija i manipulativnih sadržaja koji uglavnom ostaju nekažnjeni. Kako je u uvodu publikacije objašnjeno, narativi u manipulacijama i dezinformacijama ne razlikuju se previše u odnosu na one koji se pojavljuju u medijima van izbornih kampanja. Međutim, njihova štetnost je znatno veća u vreme kampanja jer u tim trenucima mogu da utiču na odluke građana, a samim tim na regularnost izbornog procesa i rezultate izbora.

⁶³ [Link \(BBC na srpskom\)](#)

⁶⁴ [Link \(N1\)](#)

⁶⁵ European Parliament, [Joint motion for a resolution on the situation in Serbia following the elections](#), 7. 2. 2024. [Link](#)

(PRED)IZBORNE DEZINFORMACIJE U CRNOJ GORI

Izbori u Crnoj Gori donijeli su niz velikih promjena u protekle četiri godine. Porazeni su priznali rezultate, pobjednici preuzeli vlast; ipak, ono što je obilježilo izborne procese je ogroman broj dezinformacija koji se širio kroz medije i društvene mreže.

Ono što je bitno napomenuti je da fenomen intenzivnog dezinformisanja u toku predizborne kampanje, u neku ruku, najavljen još 2020. godine u kampanji za parlamentarne izbore koji su se održavali u atmosferi visokih društvenih i političkih tenzija usljed usvajanja Zakona o slobodi vjeroispovijesti i održavanja protestnih litija u organizaciji Srpske pravoslavne crkve (SPC), te se radi što boljeg pojašnjenja konteksta treba osvrnuti i na taj izborni ciklus, kao i na lokalne izbore u Nikšiću, gdje je dugoročna, pažljivo isplanirana dezinformaciona kampanja kulminirala. Ovaj trend nastavio se i tokom kampanje za predsjedničke izbore, a u smanjenom intenzitetu i za parlamentarne. Ipak, smanjenje tenzija u društvu donijelo je i nove metode dezinformisanja – poput lažnih istraživanja javnog mnjenja i pojačane pristrasnosti medija.

Analiza narativa

Zastrašivanje birača kroz dezinformacije

Pandemija kovida, masovne protestne litije i podignute tenzije diktirale su dezinformacione narative u Crnoj Gori tokom 2020. godine i izbori su održani u nikad napetijoj atmosferi.

Tokom cijelog izbornog procesa, a naročito tokom izbornog dana, tabloidi iz Srbije su aktivno učestvovali u kampanji izrazito pristrasnim izvještavanjem, otvorenom favorizacijom koalicije Za budućnost Crne Gore i satanizacijom tadašnje vlasti oličene u Demokratskoj partiji socijalista (DPS) i njenom lideru Milu Đukanoviću.

Ono što je bilo karakteristično za te izbore i dane nakon njih, a ispostaviće se i model po kojem će se i kasnije dezinformisati i uzbunjivati javnost, je objavljivanje članaka kojima se javnost pokušava zastrašiti.

Večernje novosti⁶⁶ objavile su da huligani iz Hrvatske stižu u Crnu Goru u grupama kako bi pravili kaos, dodajući u naslovu pitanje – „hoće li Milo oružjem braniti vlast“.

Nedugo zatim, Večernje novosti su objavile i da „batinaši iz Splita čuvaju Milov režim“, te da su spremne i palice za akcije huligana“. Novosti su tada izvještavale, pozivajući se na navode sa društvenih mreža, a pri tome ne navodeći niti izvore sa mreža niti pružajući dokaze za te tvrdnje, „da je stiglo stotinak hrvatskih huligana i za sada su u Boki“. Tvrđili su i da ih „navodno najviše ima u Kotoru i Tivtu, ali i u Herceg Novom“, te da se priča da su bez problema u Crnu Goru ušli na prelazu Debeli Brijeg u više grupa“. Na kraju, „huligane iz Hrvatske“, niti je iko vidio niti se desio ijedan incident koji su Novosti najavljivale, a beogradski list je u međuvremenu ispravio obje objave.

Dan prije izbora nacionalistički portal Glas javnosti⁶⁷ objavio je tekst naslovljen – „Skandalozno! Crnogorske vlasti se spremaju kamionima da gaze narod!“, tvrdeći da „su eksponenti Đukanovićevog režima izdali nalog vatrogasnoj službi u Podgorici da svoje vatrogasne kamione oklopi i opremi za „razbijanje demonstracija“, između ostalog i tako što će se na prednji deo vozila montirati posebno izrađene metalne konstrukcije, koje omogućavaju da se vozila efikasno „zaleću u masu““.

Iz Službe zaštite i spašavanja Podgorice su ubrzo demantovali ove tvrdnje, nazivajući ih „notornim lažima“, a tekst je ubrzo uklonjen sa portala Glas javnosti.

Tvrdnje koje su za cilj imale zastrašivanje građana pokazale su spregu između nacionalističkih stranica na društvenim mrežama i medija koji su sa njih, za svega nekoliko minuta, prenosili neistine. Tako su brojni portali, usred izbornog dana, prenijeli objavu Fejsbuk grupe⁶⁸ „Ne damo naše svetinje“ koja je sadržala fotografiju na kojoj se vide policijski automobili i policajci, uz tvrdnju da je fotografija nastala u Budvi i da „DPS pravi kaos“, pozivajući pritom da se izade na glasanje. U Budvi nije bilo nijednog incidenta tokom izbornog dana. Slične Fejsbuk grupe, ali i političari poput Vladislava Dajkovića, širili su tvrdnje⁶⁹ da će tokom proslave iz-

⁶⁶ Tijana Velimirović, *Laži o hrvatskim huliganima i neredima u Crnoj Gori*, *Raskrinkavanje*, 9. 9. 2020. [Link](#)

⁶⁷ Tijana Velimirović, *Lažna vijest o podgoričkim vatrogascima*, *Raskrinkavanje*, 3. 9. 2020. [Link](#)

⁶⁸ Tijana Velimirović, *U Budvi nije bilo haosa tokom izbornog dana*, *Raskrinkavanje*, 3. 9. 2020. [Link](#)

⁶⁹ Milica Kovačević, *Najavljenih incidenata u izbornoj noći nije bilo*, *Raskrinkavanje*, 3. 9. 2020. [Link](#)

borne pobjede opozicije DPS poslati svoje ljude da pale crnogorske, NATO i EU zastave i glume srpske ekstremiste. Ni ovo se nije desilo.

Lokalni izbori u Nikšiću uslijedili su ubrzo nakon parlamentarnih i dezinformisanje javnosti nastavilo se po istoj matrici – zastrašivanje kroz spregu društvenih mreža i tabloida.

Tako se dobro uigrana mreža tabloida iz Crne Gore i Srbije „upalila“ šireći tvrdnju⁷⁰ da je „Milo spremio 300 momaka da pravi nered u Nikšiću“. Tekst su prvo objavile Večernje novosti, par minuta poslije njih Alo, zatim Borba, Informer, Objektiv... Uprkos ovim mračnim najavama većih incidenata tokom izbornog dana u Nikšiću nije bilo.

Kurir⁷¹ je neposredno pred izborni dan obavijestio javnost o još jednom „mračnom planu“, tvrdeći da „da se na dan izbora planira gašenje struje na svim većim biračkim mestima kako bi se ugasio i softver koji precizno identifikuje birače“. Nekoliko minuta nakon njih vijest su preuzeli Alo, 24sedam, a isključenja struje, naravno, nije bilo.

Tabloid Alo⁷² je objavio da je u Nikšiću „pao još jedan Milov policajac zbog kupovine ličnih karata“, što je iz Ministarstva unutrašnjih poslova demantovano za Raskrinkavanje. Skoro identične objave ubrzo su se pojavile na portalima Večernje novosti, Glas javnosti, Srbija danas, Objektiv...

Uigranost medija u prenošenju dezinformacija kojima se zastrašuje javnost demonstrirana je i objavama⁷³ da policija čuva lokal u kojem DPS kupuje glasove. Tvrdnja je krenula od IN4S-a, ubrzo su je preuzeli Alo, Kurir, Informer. Iako se tvrdilo da policija čuva lokal u kojem se kupuju glasovi, zapravo se radilo o pretresu tog lokala nakon kojeg je utvrđeno da se u njemu nisu kupovali glasovi.

Stvari nisu bile mnogo drugačije ni za predsjedničke izbore, a napetost je bila na vrhuncu tokom predizbornog skupa Jakova Milatovića na Cetinju⁷⁴. Grupa građana se okupila ispred lokacije gdje je trebalo da se održi miting ne dozvoljavajući da se u uđe u dvoranu, da bi zatim napali Milatovića dok je prolazio sa policijskim obezbjeđenjem. Tokom gužve i guranja Milatovićevom saradniku iz partije,

⁷⁰ Darvin Murić, „Nepostojećih 300“ nije poništilo izbornu volju u Nikšiću, *Raskrinkavanje*, 16. 3. 2021. [Link](#)

⁷¹ Darvin Murić, Sklopka ostala uključena: Đukanović nije ugasio struju u Nikšiću, *Raskrinkavanje*, 17. 3. 2021. [Link](#)

⁷² Darvin Murić, Neistine tabloida iz Srbije: Policajac nije uhapšen zbog kupovine ličnih karata, *Raskrinkavanje*, 14. 3. 2021. [Link](#)

⁷³ Darvin Murić, Pretres pokazao: Lokal “Arkade” izborni štab a ne mjesto gdje se kupuju glasovi, *Raskrinkavanje*, 15. 3. 2021. [Link](#)

⁷⁴ Darvin Murić, Snimci ne dokazuju da je Milović bio naoružan na Cetinju, *Raskrinkavanje*, 11. 3. 2023. [Link](#)

sadašnjem ministru pravde Andreju Miloviću nešto je ispalo iz džepa, a korisnici društvenih mreža su odmah ustvrdili da je u pitanju pištolj. Ovakve tvrdnje podržali su, objavljivanjem nepotpisanih saopštenja, portali Antena M i Aktuelno, ali i pojedini političari. Dodatno, ovi portali su kroz svoje izvještavanje tvrdili i da predsjednički kandidat nije napadnut iako je cjelokupna javnost na osnovu snimaka vidjela da jeste.

Milović je demantovao da je imao pištolj, na snimcima se vidjelo da je u pitanju telefon, a i novinar Mladen Zadrima je posvjedočio da je u pitanju mobilni telefon a ne oružje.

Izborni dan za prvi krug predsjedničkih izbora obilježio je portal Nacionalist koji je bukvalno svakih desetak minuta objavljivao lažne vijesti koje su zatim distribuirane na drugim portalima i društvenim mrežama. Jutro je započelo lažnom tvrdnjom da je u štabu DPS-a došlo do tuče i da je pretučen tadašnji gradonačelnik Podgorice Ivan Vuković⁷⁵. Nakon što je Raskrinkavanje razobličilo te tvrdnje Nacionalist je obradom Vukovićeve⁷⁶ fotografije, dodajući modrice i podlive, pokušao da dokaže svoje neistine.

Usljedita je lažna informacija da je nezavisnom kandidatu, influenseru Jovanu Jodžiru Raduloviću⁷⁷, priječeno, te da se on zbog toga povlači iz izborne trke, zatim da je policija privodila aktiviste DPS-a⁷⁸. Isti portal objavio je i da je u podgoričkom naselju Tološi u jednom od objekata kompanije Bemax⁷⁹ u toku akcija policije, kao i čitav niz drugih lažnih⁸⁰ tvrdnji koje su imale za cilj da unesu nemir među građane, pa čak i objavljivanje brojeva telefona novinara i aktivista sa pozivom da ih građani kontaktiraju.

Lažna istraživanja – jeftina manipulacija biračima

Još jedan trend dezinformisanja tokom izbornog procesa nastao je 2020. Društvenim mrežama i medijima počela su se dijeliti navodna istraživanja javnog mnjenja sa rejtingom partija i kandidata čija se autentičnost lažirala time što su pripisivana uglednim istraživačkim kućama.

⁷⁵ Darvin Murić, [Lažne vijesti o prebijanju Vukovića, Raskrinkavanje](#), 19. 3. 2023. [Link](#)

⁷⁶ Nina Đuranović, [Fotošopom potkrepljuju tvrdnju o prebijanju Vukovića, Raskrinkavanje](#), 19. 3. 2023. [Link](#)

⁷⁷ Marko Vukajlović, [Jodžiru nijesu prijetili i ne odustaje od izbora, Raskrinkavanje](#), 19. 3. 2023. [Link](#)

⁷⁸ Marko Vukajlović, [Nikšićka policija nije privodila aktiviste DPS-a, Raskrinkavanje](#), 19. 3. 2023. [Link](#)

⁷⁹ Marko Vukajlović, [Nacionalist protiv Bemax-a: Bez policije u Tološima, Raskrinkavanje](#), 19. 3. 2023. [Link](#)

⁸⁰ Marko Vukajlović, [Ofanziva portala Nacionalist na izborni dan, Raskrinkavanje](#), 19. 3. 2023. [Link](#)

Nekoliko dana pred parlamentarne izbore 2020. društvenim mrežama počelo je kružiti navodno istraživanje javnog mnjenja⁸¹ uz tvrdnje da ga je za potrebe DPS-a radio IPSOS. IPSOS je ubrzo demantovao da je istraživanje njihovo, ali je ova objava predstavljala samo početak ovog trenda. Lažne ankete pripisivane su i CEDEM-u⁸², i House of Win⁸³. Trend se nastavio i nakon izbora, kada je žrtva opet bio IPSOS⁸⁴, koji je opet morao demantovati da je radio bilo kakvo istraživanje koje se dijeli.

I pred izbore u Nikšiću lažne ankete⁸⁵ pripisivane su ovoj istraživačkoj kući, a razmjera problema postaje jasnija kada i jedna od političkih partija lažnu anketu objavljuje na svojoj zvaničnoj web stranici⁸⁶ dok se jedna od njih pripisala i CDT-u⁸⁷, osnivaču fakt-čeking platforme Raskrinkavanje.

U susret predsjedničkim izborima i parlamentarnim izborima koji su održani 2023. fenomen lažnih anketa posebno dolazi do izražaja. Portal Borba⁸⁸ je objavio lažno istraživanje, tvrdeći da je naručilac Ambasada Njemačke u Podgorici. Borba je objavila bijeli papir sa lošim prevodom imena partija i kandidata sa crnogorskog na njemački jezik sa navodnim procentima podrške, a njihovo pisanje prenio je i portal Adria te brojni korisnici društvenih mreža. Ambasador Peter Felten oštro je demantovao da je njemačka ambasada naručivala bilo kakvo istraživanje javnog mnjenja, a Borba je kasnije tvrdila da je tekst preuzela sa Glasa javnosti tražeći izvinjenje od Feltena.

I Ambasada Velike Britanije⁸⁹ bila je prinuđena da reaguje nakon što se na društvenim mrežama masovno dijelilo navodno istraživanje koje je pripisano upravu njima.

⁸¹ Jelena Jovanović, *Istraživanje koje kruži društvenim mrežama nije IPSOS-ovo*, *Raskrinkavanje*, 24. 9. 2020. [Link](#)

⁸² Tijana Velimirović, *Anketa nije CEDEM-ova*, *Raskrinkavanje*, 19. 8. 2020. [Link](#)

⁸³ Tijana Velimirović, *Lažna objava o istraživanju agencije House of Win*, *Raskrinkavanje*, 25. 8. 2020. [Link](#)

⁸⁴ Darvin Murić, *Lažno istraživanje i rejting partija pripisani IPSOS-u*, *Raskrinkavanje*, 24. 12. 2020. [Link](#)

⁸⁵ Tijana Velimirović, *Nastavlja se prljava kampanja: Još jedno lažno istraživanje o izborima u Nikšiću*, *Raskrinkavanje*, 14. 3. 2021. [Link](#)

⁸⁶ Darvin Murić, *SNP objavio nepostojeće istraživanje javnog mnjenja*, *Raskrinkavanje*, 17. 10. 2022. [Link](#)

⁸⁷ Darvin Murić, *Lažno istraživanje pripisano CDT-u*, *Raskrinkavanje*, 20. 10. 2022. [Link](#)

⁸⁸ Darvin Murić, *“Das anketa”: Lažno istraživanje pripisano ambasadi Njemačke*, *Raskrinkavanje*, 21. 2. 2023. [Link](#)

⁸⁹ Darvin Murić, *Novo lažno istraživanje, ovoga puta pripisano britanskoj ambasadi*, *Raskrinkavanje*, 01. 4. 2023. [Link](#)

Agencija Mediana⁹⁰, IPSOS⁹¹, opet⁹² su bili žrtve⁹³ dezinformacija kada su im se pripisivale nove lažne ankete.

Ipak, najupečatljiviji je slučaj nepostojeće agencije iz Beograda koja se predstavlja kao CSI⁹⁴ i koja se javlja isključivo pred izbore u Crnoj Gori.

Ova fantomska agencija je objavila navodno istraživanje za koje je tvrdila da je sprovedeno na čak 323.658 građana Crne Gore, dakle više od polovine stanovništva. Njihovo istraživanje objavili su Borba, Adria, Alo, Kurir, Srbija danas, IN4S...

Redakcija Raskrinkavanja je svojim istraživanjem utvrdila da agencija CSI zapravo i ne postoji – da je nema u privrednim registrima Srbije niti Crne Gore, da nemaju svoj sajt i da čak svoja saopštenja šalju isključivo „odabranim“ medijima – odnosno onima koji pred izbore podržavaju jednu od političkih partija. Na jedinu dostupnu mejl adresu ove navodne agencije Raskrinkavanje je tada uputilo niz pitanja na koja nikada nije dobilo odgovore, a ova agencija se nakon toga više nije pojavljivala u medijima.

Pristrasnost zamijenila dizanje tenzija

Kako su tenzije u Crnoj Gori bivale niže, promijenio se i način dezinformisanja javnosti. Uz već pomenute lažne ankete prošlogdišnje izbore odlikovala je ogromna pristrasnost medija, kako onih u Crnoj Gori tako i u susjedstvu.

Tako se još od februara 2023, u momentima kada je bila potvrđena samo kandidatura Andrije Mandića on uveliko proglašavao za pobjednika izbora kroz naslove tipa „Milogorci ali i svi ostali nemaju šanse protiv Andrije“.

Kako su Mandića proglašavali⁹⁵ za pobjednika i kada još uvijek nije imao protivnike, tako su Mila Đukanovića proglašavali za poraženog, iako tada još uvijek nije ni objavio da će se kandidovati. Ukoliko bi se pomenuo neki drugi kandidat DPS-a, tabloidi su ih proglašavali „kandidatima za gubitnike“.

Drugi kandidati su se u tabloidima iz Srbije pojavljuju skoro isključivo kada su na meti kritika političkih protivnika iz DF-a, poput Jakova Milatovića. Za njega su srpski tabloidi postavljali pitanje „da li uopšte treba da se kandiduje na izborima“, proglašavajući ga licemjerom i lažnim ekspertom. Nijesu propustili priliku ni

⁹⁰ Nina Đuranović, *Novo lažno istraživanje kruži društvenim mrežama*, *Raskrinkavanje*, 16. 3. 2023. [Link](#)

⁹¹ Marko Vukajlović, *Još jedno lažno istraživanje pred izbore*, *Raskrinkavanje*, 27. 2. 2023. [Link](#)

⁹² Nina Đuranović, *Novi dan, novo lažno istraživanje*, *Raskrinkavanje*, 13. 3. 2023. [Link](#)

⁹³ Nina Đuranović, *Lažno istraživanje o rejtingu partija, pripisano Ipsos-u*, *Raskrinkavanje*, 19. 5. 2023. [Link](#)

⁹⁴ Darvin Murić, *CSI, ali ne iz Majamija: Ko su istraživači koji se javljaju samo pred izbore?*, *Raskrinkavanje*, 10. 3. 2023. [Link](#)

⁹⁵ Jelena Jovanović, *Što su izbori bliži, regionalni mediji se više trude da utiču*, *Raskrinkavanje*, 12. 3. 2023. [Link](#)

da ga, uz lidera partije Milojka Spajića, okarakterišu kao nekoga ko je „uvijek protiv Srba”. Svakako, dominirao je narativ o sigurnoj pobjedi Andrije Mandića. Mediji su uporno pokušavali da lidera DF-a proglase za pobjednika i to najčešće preko analitičara za koje nikada nisu navodili njihovu političku angažovanost i povezanost sa Mandićem, poput Vladimira Dobrosavljevića⁹⁶ koji je dugogodišnji Mandićev savjetnik.

Sa druge strane, pojedini mediji u Crnoj Gori su potpuno otvoreno podržavali Đukanovića⁹⁷. Ovo se često činilo kroz formu kolumne iz kojih smo mogli pročitati „da glasaš za Jakova Milatovića ne moraš biti četnik ili izdajnik Crne Gore – dovoljno je da si glup“. Sagovornici ovih medija otvoreno su pozivali da se ne glasa za Milatovića, nazivajući ga „kukavičjim jajem“, „teletabisom“, „kandidatom popa Mijajla Backovića“. Treba napomenuti da su autori ovih rečenica bili potpisnici podrške Milu Đukanoviću.

Pristrasnost su pokazivali i pojedini mediji iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske koji su neskriveno podržavali Đukanovića i DPS u odnosu na ostale kandidate, pravdajući to odbranom od velikosrpskog uticaja, ali su oni ipak znatno rjeđe izvještavali od medija iz Srbije koji su čak imali i posebne emisije ili rubrike o crnogorskim izborima. Do kojeg nivoa su išli dovoljno govori činjenica da je izbore u Crnoj Gori analizirao i Baja Mali Knindža⁹⁸.

Zaključak

Dezinformacione kampanje koje prate izborne očigledno i dugoročno utiču na obezvređivanje političke debate zasnovane na činjenicama, te što je najbitnije, smanjuju povjerenje u izbornu administraciju i izbore kao osnovni institut demokratije.

Nabrojani primjeri nam svjedoče da se značajan dio njih koordinira iz inostranstva i da postoje čitave mreže povezanih tradicionalnih i online medija, naloga na društvenim mrežama čiji je važan cilj podiranje demokratskih procesa u Crnoj Gori.

Brojni univerzalno prihvaćeni standardi za demokratske izbore odnose se i na dezinformacije, kroz zaštitu prava na informisani izbor, jednakost učesnika

⁹⁶ Jelena Jovanović, *Jutarnje emisije iz Srbije aktivno rade na promociji Mandića*, *Raskrinkavanje*, 12. 3. 2023. [Link](#)

⁹⁷ Darvin Murić, *Ili otimaš crkvu, ili si četnik il' glup*, *Raskrinkavanje*, 28. 3. 2023. [Link](#)

⁹⁸ Marko Vukajlović, *Baja Mali Knindža i Happy o izborima*, *Raskrinkavanje*, 11. 6. 2023. [Link](#)

izbora, zaštitu slobode izražavanja i štampe. UN standardi predviđaju da birači moraju imati slobodu da glasaju bez nepotrebnog uticaja i formiraju mišljenje bez manipulativnog miješanja bilo koje vrste, i naglašavaju ključnu ulogu slobodnih medija u prenošenju informacija i ideja između građana i izbornih kandidata, bez cenzure ili ograničenja. Ovi standardi u Crnoj Gori nijesu u potpunosti ispoštovani što nam govori da građani nisu lišeni štetnih uticaja pri svom izboru. Ako ovome dodamo da važeće zakonodavstvo u Crnoj Gori ni na koji način ne štiti građane od dezinformacija, postaje očigledno da su građani ostavljeni na milost i nemilost propagandi i fabrikama lažnih vijesti, posebno tokom izbornih procesa.

POGOVOR

Latinska izreka „Acta non verba“ poziva da s reči pređemo na dela, jer su dela ono što se računa. U predizbornim kampanjama ovo se načelo izvrće naglavačke, pa je u tom formatu – *Verba non acta* poslužilo i kao naziv ovog istraživanja. Predizborna rasprodaja reči – reči u formi komplimenata, samopohvala, kritika, obećanja, pretnji, a neretko i laži – transponuje nas s polja delatnog na polje narativnog, gde se stvarnost i fikcija prepliću na bezbroj načina.

U svom eseju „Lakovernost i poistovećivanje“⁹⁹ Umberto Eko predstavlja tezu Eudenija Skalfarija da „narativna fikcija može biti istinitija od same istine, da može da podstakne na poistovećivanje, na percepciju istorijskih fenomena, ili da stvori nove načine osećanja“. On tu, pre svega, govori o književnosti, ali istu tezu – bez ijednog izmenjenog slova – možemo testirati i na polju političkog diskursa i diskursa o politici. Obmana biva veoma dobro sročena, sveobuhvatno promovisana, podržana nizom krupnih brojeva i krupnih reči. Nezamisliva je situacija u kojoj bi svaki birač imao dovoljno vremena da proverava sve informacije koje do njega dolaze. U takvom, borhesovskom scenariju, život bi tokom predizbornih kampanja potpuno stao: svako bi sedeo za računarom i ne bi se bavio ničim drugim do verifikacijom izgovorenog, a potom bi – na dan izbora – došao do glasačke kutije s preciznom kalkulacijom o najboljoj opciji. S obzirom na to da je malo ovakvih entuzijasta, od pomoći mogu da budu fektčeking platforme, čiji je zadatak da proveravaju navode medija i političara, a potom da reaguju ukoliko ustanove da je neko slagao. Između istine i laži, međutim, postoji siva zona: izjave koje je teško ili nemoguće proveriti, jer su cele neuhvatljive, *u magli*, zasnovane na lupetanju, ili – rečima Harija Frankfurta – na *proseravanju* (eng. bullshit).

U svojoj drugoj kolumni, „Oprostite mi na slobodi“, Eko kaže da cilj prose-ravanja „nije čak ni da dovede u zabludu u vezi sa stanjem stvari, cilj je da impresionira slušaoce koji nisu kadri da razaznaju istinu od laži – ili one koji za te nijanse ne mare“. Ova publikacija posvećena je onima koji ipak – *mare*. Pokušali samo da na jednom mestu sumiramo ključne nalaze u vezi sa manipulativnim narativima iz prethodnih izbornih ciklusa u Srbiji i u Crnoj Gori – uz (možda naivnu) nadu da će se raskrinkani narativi, kada su jednom ogoljeni, teže ponavljati u istom formatu.

⁹⁹ Umberto Eko, *Pape Satàn Aleppo*, Geopoetika, 2016.

Eko nas ipak upozorava: „Verujem da se onaj ko izgovara sranja uzda i u slabo pamćenje svojih slušalaca, što mu omogućava da jedno za drugim izgovara sranja koja su međusobno protivrečna. Proizvođač proseravanja uvek pokušava, na ovaj ili onaj način, da se izvučé“. U toj nameri mogu da ga zaustave samo građani. ●

